

ДОКУМЕНТИ О ПРОНАЛАСКУ ЗАКОПАНЕ АРХИВЕ И ЦРКВЕНИХ СТВАРИ у ЦЕТИЊУ 1923. ГОДИНЕ

Према објављеним подацима Риста Драгићевића, краљ Никола је, предвиђајући скору окупацију Црне Горе од стране Аустро-Угарске, крајем 1915. године наредио да се пробрана и најважнија архива која се чувала у двору, као и друге драгоцености попакују у сандуке плехом обложене. Према истим подацима, сандуци су пренесени до Скадра, а одатле ријеком Бојаном према мору, с намјером да се утоваре у неки савезнички брод и превезу у неку од савезничких земаља. Аустро-Угарска авијација је онемогућила пребацивање свог транспорта бродом у Италију или Француску, па су сандуци враћени у Скадар, одакле их је касније војвода Божо Петровић вратио у Подгорицу, у двор на Крушевцу, гдје су се налазили под контролом књаза Мирка до почетка 1918. године, када их је пребацио у Цетиње, гдје су их касније повјерљиви људи закопали тајно и од народа и од аустроугарских власти — у дворишту старог двора, у једној помоћној згради.¹ У селу Груда, у околини Цетиња, у кући Пера Живкова Стојановића сакривена су била четири сандука драгоцености. Закопана архива и драгоцености и сандуци у кући Стојановића остали су неоткривени све до 14. априла 1923. године, када је све пронађено захваљујући залагању великог жупана Зетске области Милована Цаковића.

О дворској архиви и драгоценостима у Цетињу и Црној Гори причало се да је то са собом понио краљ Никола. Чудновато да од лица која су знала гдје се налазе архива и драгоцености нико није обавијестио најодговорније људе у Црној Гори и Цетињу послје уједињења 1918. године. Нема оправдања за

¹ Ристо Ј. Драгићевић, *Државни музеј на Цетињу (1896—1956)*, Историјски записи 1957/1—2, стр. 80 — 481, Душан Д. Вуксан, *Државни музеј Цетињски*, Алманах шематизма Зетске бановине, Сарајево 1931, стр 197 — 201.

такав поступак, јер су знали да закопана архива пропада! Далим истраживањем вјероватно да ће се установити ко су били ти људи који су знали гдје су закопане архива и остале драгоцености.

По образовању правник и високи службеник у рвској државној служби у Петрограду, велики жупан Зетске области Милован Џаковић, знајући за непроцјењиви значај архиве која се чувала у двору краља Николе, дошао је у везу са човјеком који је до детаља знао шта и гдје је све закопано, као и код кога се налазе сакривене драгоцености. Уз гарантовану тајност да се неће сазнати име човјека који је казао гдје се што налази сакривено и уз значајну новчану награду од 75.000 динара, велики жупан М. Џаковић је дошао до тачних података. Након тога истовремено је почео рад и на откривању архиве и осталих ствари и у кући Стојановића у Грудв. Жупан је са два секретара, назорником управе државних добара и четири жандарма пошао „у авлију старог двора и ту према упуштвима потказивача у једној покривеној и са једне стране отвореној згради“ пронашли су закопане кожане кофере и сандуке. Након откопавања „у пет кофера и сандука закључана је била архива“, а „у шестом коферу заједно са архивом закопане су биле разне црквене ствари и драгоцености из доба Црнојевића и династије које су се раније чувале у Биљарди“. Истовремено, велики жупан је послао окружног начелника са два писара и шест жандарма у село Грудв, у кућу Пера Ж. Стојановића, код кога су пронађена четири сандука драгоцености. Након откривања закопане архиве и драгоцености, све је пренесено у зграду жупанства и смјештено у посебну просторију, испред које је, поред опште страже, постављена била нарочита стража ради чувања затворене собе“.

Након проналаска архиве и осталог, министар просвјете одредио је комисију за попис пронађене архиве и драгоцености, у саставу: велики жупан Милован Џаковић, командант дивизије генерал Алекса Стојишић, обласни инспектор др Никола Шкеровић и члан Великог суда у Подгорици Саво Церовић. Церовића је због завзетости касније замијенио Стево Греговић, на крају је у састав комисије ушао и Михаило Раиваин. Комисија је могла да ангажује и помоћно особље у остварењу постављеног јој задатка, а задатак јој је био:

1. да изврши попис пронађене архиве и драгоцености;
2. да изврши попис књига дворске библиотеке;
3. да изврши попис књига у дворовима краља Николе у: Бару, Ријеци Црнојевића, Подгорици и у Никшићу;
4. да успостави стари намјештај у двору краља Николе у Цетињу који је по одлуци Владе претворен у музеј;
5. да издвоји ствари из дворова: престолонаследника Данила у Цетињу и дворова у поменутиим мјестима које су потребне за музеј и

6. да прикупи све слике умјетничке вриједности и да их смјести у великој трпезарији двора и сали библиотеке у Цетињу. На жалост, због дугог стајања у земљи, дио архиве је већ био пропао или оштећен. Због тога је Комисија имала деликатан задатак да осуши откопану грађу и да је попише. Након обављеног посла, велики жупан је послао извјештај министру просвјете 19. фебруара 1926. године. Овим је био завршен рад на попису откривене архиве, драгоцености и библиотеке. Уз извјештај, велики жупан је послао: 1) три свеске регистра откопане архиве, 2) један примјерак табеларног прегледа архиве, 3) један овјерени препис пописа црквених ствари нађених заједно са закопаном архивом, 4) један овјерени препис списка ствари из двора краља Николе нађених 14. априла 1923. у кући Пера Живкова Стојановића, 5) један примјерак у овјереном препису пописа дворске библиотеке, 6) један примјерак пописа књига по собама старога двора и прикључених дворској библиотеци, 7) један примјерак пописа књига нађених у двору у Бару и прикључених дворској библиотеци и 8) један примјерак пописа ствари и предмети старога двора одобрених за музеј и инвентарисаних.

Средином јануара 1926. године Министар просвјете Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца — послао је у Цетиње професора др Тихомира Р. Ђорђевића да прегледа рад комисије која је сређивала закопану архиву. Након увида у рад Комисије, који је добро оцијенио, крајем фебруара 1926. године Т. Ђорђевић је послао извјештај Министру. Поред осталог, његови предлози за формирање архива, музеја и библиотеке веома су значајни. Касније је Ђорђевић о томе писао у *Српском књижевном гласнику*.²

Архива и књиге у Цетињу, што је било остало након повлачења Аустријанаца, били су подложни одношењу и пропадању након ослобођења. Када је откривена закопана архива, поставило се питање њеног сређивања и чувања. Почетком децембра 1923. године Српска краљевска академија (актом број 1276 од 3. дец. 1923) обратила се Министарству иностраних дјела Краљевине СХС обавјештавајући га да је сазнала да се документи из архиве краља Николе на Цетињу „развлаче и тиме упропашћују“. Указујући на „сву важност ових докумената“ Предсједништво Академије је одлучило „да се ова архива може сачувати само тако, ако се она пренесе у Београд и смести у Државни архив“. Академија је тражила да Министарство „изда потребно наређење да се архива краља Николе пренесе са Цетиња у Београд и смести у Државни архив“.³ На овај захтјев Академије Министарство је одговорило да је одлучено да архива

² Тихомир Ђорђевић, *Цетињски музеј, Српски књижевни гласник*, Београд 1926, стр. 504.

краља Николе остане у Цетињу. Након тога Академија је обавијестила Министарство „да треба предузети све мере како би се документи те архиве сачували“. Академија је 14. јула 1924. године предложила Министарству „као најбржу и најефикаснију меру за овај тренутак“ да се у Цетиње „пошаље једно од стручних лица (г. Влад. Ђоровић или г. Павле Стевановић или г. Урош Џаковић) које би целу архиву пописало (са ознаком садржине докумената) и које би оно што је у тој архиви најдрагоцјеније узело на сталан реверс и предало на чување Државној Архиви у Београду“.

Када је Ристо Ј. Драгићевић писао чланак „Државни музеј на Цетињу (1896 — 1956)“ објављен у Историјским записима 1—2 за 1957. годину, није располагао архивском грађом која се односи на проналазак и откопавање закопане архиве у Цетињу 1923. године. Радећи у Архиви Југославије 1971. године, пронашли смо у Фонду Министарства просвете документацију о откривању и пописивању закопане архиве и других драгоцјености из 1923 — 1926. године. Пошто су ово веома важни документи, из којих се може видјети која је архива била закопана као и друге драгоцјености које су тада пронађене, било заједно са архивом или посебно, у прилогу интегрално објављујемо:

1. Извјештај великог жупана Зетске области и предсједника Комисије за попис пронађене архиве и других драгоцјености Милована Џаковића Министру просвете Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 4. јула 1924. године,

2. Извјештај великог жупана Милована Џаковића Министру просвете о проналажењу, откопавању и попису пронађених архива и других драгоцјености од 19. фебруара 1926. године,

3. Табеларни преглед откопане дворске архиве,

4. Попис нађених црквених ствари закопаних заједно с архивом,

5. Списак ствари нађених у кући Пера Живкова Стојановића,

6. Извјештај великог жупана М. Џаковића Министарству просвете од 12. априла 1926,

7. Извјештај в. жупана М. Џаковића помоћнику Министра просвете од 26. априла 1926. и

8. Извјештај Тихомира Ђорђевића Министру просвете од 28. фебруара 1926. године.

Јован Р. Бојовић

³ Архив Југославије, Фонд Министарства просвјете, фасцикла 63/164 из 1924 — 1928, Српска краљевска академија акт бр. 1276 од 3 дец. 1923. Министарству иностраних дјела.

⁴ Исто, Српска краљевска академија акт бр. 779 од 14. јула 1924 — Мин. иностраних дјела.

⁵ Исто, ф. Министарство просвјете Краљевине СХС 1923 — 1928.

*Господину Министру просвјете
Београд*

У вези акта Министарства просвјете П. Зр. 3975 од 13. маја 1924. г. част ми је напоменути,

да Комисија, којој је стављено у дужност попис предмета бив. Краљев. Двора на Цетињу за музеј, који се има отворити, није у могућности наћи ни раднике за грубе послове, (пренос, смјештај и тд.) нити пак помоћно особље за инвентарисање предмета, попис библиотеке и тд. да их исплаћује како се то у поменутом акту претпоставља, тј. одсјеком и по свршеном послу, односно после дуге процедуре отварања кредита по поднесеним рачунима послае извршеног рада.

Што се тиче напомене у акту, да би се могли употребити, као помоћно особље, учитељи који су на боловању, таквих учитеља нема.

Сем тога, попис и сређивање предмета, те израда инвентара и каталога библиотеке у два примјерка, како је то наређено рјешењем Министарског савјета и Р. Министра Просвјете о образовању ове комисије, потрајаће 3—4 мјесеца, уз дневни ред од 4—6 часова чланова Комисије, и бар два помоћна лица. У старом Двору стрпане су ствари из Дворца у Подгорици, Никшићу, Ријеци, бив. престолонаследника двора на Цетињу, те дио предмета двора у Бару. Посао је велик и изискује прилично пногo посла.

Сматрам за потребно нагласити, да је крајње вријеме извршити свој пасос част ми је предложити Господину министру: лази неколико десетина милиона динара, а у оваквом стању свакодневно пропадају и губе своју вриједност. Тако ће пропасти и предмети који имају велику вриједност за Музеј, који се има основати на Цетињу.

Да би се спријечило даље пропадање и Комисија могла извршити свој пасос, част ми је предложити Господину министру:

а) да се из кредита од 100.000 динара, колико је предвиђено буџетом за 1924/5 г. партија 308, за основање Музеја у Ц. Гори отвори Комисији, одмах кредит 40.000 динара код финансијске управе на Цетињу.

б) да се опуномоћи Комисија да може вршити исплате из отвореног кредита, по управљеним рачунима, за послове учињене у свом дјелокругу.

в) да се Комисији одобри, да сама врши погодбу с радницима надничарима за грубе послове, и

г) да Господин Министар сам одобри, бар приближно, величину хонорара помоћном особљу, узимајући у обзир дневни рад 4—6 часова.

По мишљењу Комисије, тај рад би се могао хонорисати од 60 — 90 динара дневно, рачунајући 4—6 часова рада у ванканцеларијско вријеме.

Сматрам за дужност нагласити, да је по мишљењу Комисије ово једини начин, да се овај хитни посао што прије и како треба сврши.

ПРЕДСЈЕДНИК КОМИСИЈЕ
ВЕЛИКИ ЖУПАН,
М. Џаковић, с. р.

*Господину Министру просвјете
Београд*

Зо завршетку рада Комисије одређене за попис пронађене архиве и драгоцености пок. Краља Николе, дворске Библиотеке и за попис и инвентарисање ствари и предмета старог двора за пројектовани народни музеј, част ми је поднијети сљедећи извјештај:

Још у марту мјесецу 1923. године потписати је повјерљивим путем сазнао из поузданог извора, да архива пок. Краља Николе није пренешена у иностранство, као што се то стално тврдило, нити да је спаљена, о чему се у велико лансирало, већ да се налази закопана у једној од зграда на Цетињу. Сазнао сам, затим, да је у једној кући у околини Цетиња сакривен један дио драгоцености пок. Краља. Даљим повјерљивим испитивањем успио сам да дођем у непосредни додир са лицем које је позитивно знало за закопавање архиве и укријевања драгоцености и које је послитје дужих преговарања вољно било да под најстрожијом дискрецијом открије мјесто закопавања архива и укријевања драгоцености за награду од 75.000 динара и под условом да о његовом подсказивању нико не смије знати осим потписаног.

Према одобрењу господина Министра унутрашних дјела, датом ми шифрованом депешом под пов. К. бр. 749, од 13 априла 1923. г. ја сам се одмах, у највећој тајности, споразумио са подсказивачем и пошто сам му загарантовао обећану награду — он ми је дао тачне податке о мјесту закопавања архиве и укријевања драгоцености. Тачно у 14 часова 14 априла 1923 год. са два секретара, надзорником овдашње управе државних добара и са четири жандарма отишао сам лично у авлију старог двора и ту, према упуствима подсказивача, у једној покривеној и са једне стране отвореној згради (тако званој „тези“), отпочели смо откопавање архиве у мјесту које ми је подсказивач објаснио био на плану. Послитје једног сата рада указали су се закопани кожни куфери и сандвци, којијех је било свега шест, као што је подсказивач и тврдио. У пет куфера и сандвца закључана је била архива пок. Краља, а у шестом куферу заједно са архивом закопане су биле разне црквене ствари и драгоцености из доба Црнојевића и допније, које су се раније чувале у „Биљарди“ (кућа Владике Рада), а које је пок. Краљ Никола, затим пренио

био у свој двор. Откопавање архиве и смјештавање изнађених из земље списа у сандуке завршено је у 18 1/2 часова. Све је то било закопано у земљу на два метра дубине, а само закопавање извршено је било у октобру мјесецу 1968. године, првијех дана ослобођења. До тог пак времена архива се је у истим куферима у којима је била закопана налазила у једној затвореној соби Старога двора, коју је стално чувао један од дворских слуга. Куфери и сандуци у које је била закопана архива савршено су били сагњили, тако да су се поједини акти, рукописи, списи и одјељци сребених предмета морали са особитом опрезношћу вадити из те трулежи, помијешано са земљом, и смјештовати у сандуке ради преноса.

Једновремено са откопавањем архиве, истога дана и сата, упутио сам био цетињског окружног начелника са два писара и шест жандарма у село Груда, у најближој околини Цетиња, у кућу сељака Пера Живкова Стојановића, код кога су, према обавјештењима подказивача, сакривена била ЧЕТИРИ сандука драгоцености. Обавјештења су се у потпуности оправдала и ту смо нашли четири запечаћена сандука, које смо одмах, као и откопану архиву и црквене ствари, превезли и смјестили у једној засебној соби у просторијама Жупанства у „Дому Слободе“, гдје је, поред опште страже, постављена била нарочита стража ради чувања затворене собе.

Четири сандука са драгоценостима отворена су била 15. априла 1923. г. у присуству изасланика г. Министра унутрашњих дјела професора војне академије Милоша Зечевића и већег броја лица и по отварању одмах је извршен попис свега што се у сандуцима нашло. Као што се види из тог пописа, ту су нађене разне скупоцјене златне и сребрне ствари, као кутије, ордење са брилијантима, скупоцјене иконе и поклони од разних друштава и корпорација, фамиљни скупоцјени златни ланчеви од јубилеја, акције Црногорске банке итд. Те ствари представљају велику материјалну вриједност, која се може цијенити десетком и више милиона динара. Записник о прегледу нађених у тим сандуцима акција састављен је 18. априла 1923. г., такође у присуству потписатог, изасланика г. Министра унутрашњих дјела проф. Милоша Зечевића и још двојице лица.

Попис откопаних црквених ствари извршен је посебно у присуству г-на Митрополита црногорско-приморског д-ра Гаврила и члана Цетињске консисторије проте Ива Калуђеровића.

Стање откопане архиве било је такво да се о попису није могло ни мислити. Она је скоро четири године лежала закопана у земљи и услед тога многе фасцимиле, списи, поједини акти знатно су пострадали. Зато на првом мјесту морало се радити на чишћењу, раздвајању слијепљених аката и њиховом просушивању. Тај посао морао се вршити са највећом опрезношћу, како би се што више од архиве могло сачувати. У тој сврси по-

ручене су биле нарочите полице и стелаже са асталима за размјештај и просушивање списа и за чишћење од земље и трулежи. На раздвајању, чишћењу, просушивању и припремању за попис архиве непрекидно се радило сво вријеме од откопавања архиве до септембра 1923. г. При свима тијем радњама увијек и неизоставно је присуствовао потписати, а по наименовању Комисије поред тога и један од осталих чланова.

12. маја 1923. г. шифрованом депешом господина Министра унутрашњих дјела Пов. К. Бр. 819 обавијештен сам био, да је цјелокупан предмет о проналаску архиве пок Краља Николе, предат по одлуци Министарског Савјета, господину Министру просвјете као надлежном на даљи рад, а Министарство просвјете актом од 8-VI-1923. г. П. Бр. 3853 обавијестило ме је да је „на предлог Министра просвјете, Министарски савјет на сједници од 7. маја 1923. г. П. М. Бр. 12 15 донио одлуку да се Дворац пок. Краља Николе на Цетињу прогласи за народни музеј. — У томе Музеју ће се чувати: намјештај, драгоцености, а сем тога прикупљати и откупљивати и све старине и знаменитости, које се убудуће наћу у Црној Гори. — Потребно је да се комисијски попишу све ствари, које се сад тамо налазе, и да се један примјерак инвентара достави Министарству просвјете, а принове у инвентару да се достављају крајем сваке календарске године. — Господин Министар просвјете, који је овлашћен да води надзор над овом установом, одредио је у Комисију за попис и инвентарисање:

1. Великог жупана Милована Џаковића,
2. Команданта дивизије Алексу Стојишића, бенерала,
3. Обласног инспектора д-ра Николу Шкеровића,
4. Члана Вел. суда у Подгорици Сава Церовића.

Комисија може узети два до три лица као помоћно особље.

У извршење наведене одлуке г-на Министара Комисија је у септембру мјесецу 1923. г. приступила раду чим је припремним радовима на просушивању архиве омогућено било да се може отпочети са пописом.

Комисија је приступила попису у саставу ТРИ ЧЛАНА: великог жупана М. Џаковића, команданта дивизије бенерала А. Стојишића и обласног инспектора д-ра Н. Шкеровића, пошто г. Саво Церовић није се могао примити, јер му колегија Великог суда није могла дати одобрење због тога што, усљед осуства судија, у суду није било законског кворума.

Ради формирања Музеја и уређења библиотеке и архиве Комисија је признала неопходним да тај посао изврши следећи редом:

1. На првом мјесту извршити попис пронађене и откопане архиве;
2. Извршити попис књига бив. Дворске библиотеке;

3. Извршити попис књига, ако би их било, из дворова: наслєдникова на Цетињу и у дворовима: у Бару, у Подгорици (на Крушевцу), Ријеци и у Никшићу;

4. Успоставити стари размјештај намјештаја у Двору-Музеју свију предмета онако како су раније били по собама. Ради тога неопходно је уклонити из двора сав онај намјештај и предмете из других дворова који не би били одабрани за Музеј. Таквих ствари и предмета има и сувише много и они у толико запремају просторије двора да размјештај предмета који ће ући у Музеј није могуће извршити док се они не уклоне;

5. Издвојити ствари из дворова: наслєдникова у Цетињу и дворова: у Бару, Ријеци, Подгорици (Крушевцу) и Никшићу, које се нађу да су потребне за Музеј;

6. Одредити и прикупити све слике умјетничке вриједности и смјестити их у великој трпезарији двора и сали библиотеке;

7. Тражити отварање потребних кредита за омање унутрашње оправке у двору, за радну снагу на грубим пословима око преноса при изношењу, чишћењу и размјештају ствари, за чишћење и сређивање предмета, за потребне књиге и остали канц. материјал, за огрјев, за хонорар помоћном особљу и члановима Комисије.

Приступајући попису архиве Комисија је ушла у разматрање питања — по каквом систему да изврши попис. По стране претресу тога питања, Комисија је, с обзиром на стање архиве и на опсежност посла, одлучила да се попис изврши по годинама, без обзира на предмет на који се дотични акт односи, означајући у првој рубрици формулара у свакој години свој редни број, затим у другој рубрици — годину, датум и мјесто, у трећој — ко пише, у четвртој — коме пише, у петој — гдје и у шестој — о чему. Према томе и одштампан је потребан број формулара. Истовремено Комисија је у почетку рада одлучила да се свакодневно ради на регистрацији, по четири, а по могућности и по пет сати дневно, пошто би се иначе попис и сувише отегао, нарочито с обзиром на тешкоће читања старог писма и изблијебелост многих списа.

Руководећи се горе изложеним планом, Комисија је у извршењу намијењеног јој задатка, извршила следеће радове:

1. Извршила је попис све пронађене и откопане архиве пок. Краља Николе. Зарегистровано је по усвојеним од стране Комисије формуларима — 10433 акта. Од овијех је: а) пергамента — 16, један дио пергамената добро је очуван, а неки су знатно пострадали. Пергаменти су сложени и сваки од њих припучен је на засебни картон; б) хрисовуља и осталих записа из доба: Црнојевића, митрополита из разних племена и из дома Петровић — Његош, — свега 23. Већина од њих доста су добро сачуване, а неке су и прилично оштећене; в) списа на турском језику има 95, од којих су 33 прилози; г) аката без ознаке годи-

не има 1050, од којих су 159 прилози; д) породичне преписке међу члановима Дома Караборђевића и Петровић — Његош, — 53 акта. Они представљају чисто фамилијарну преписку, регистрирани су засебно и према наређењу испослати су Двору Њ. В. Краља. — Сав попис читаве архиве извршили су лично чланови Комисије без икаквог помоћног особља. При попису Комисија је полазила од тога гледишта да се све што је нађено у откопаној архиви регистрира, па ма оно с првог погледа и изгледало без особитог значаја. Због тога Комисија је одвојила и све одпатке, који се апсолутно нијесу могли ни прочитати, нити утврдити на што се односи оно по неколико ријечи, које су се сачувале на тим отпатцима, и све их је уложила у један мали сандучић који је смјештен у архиви. Можда ће стручњаци и ту наћи штогод од вредности.

По завршетку пописа Комисија је дала помоћном особљу те су иста преписали у два примјерка, које је Комисија овјерила, тј. потписала и затим дала укоричити.

Један од примјерака представља се Министарству уз овај извјештај, а други је начињен за овдашњу Управу државних добара ако Министарство нађе за потребно да се Управи уручи — пошто је архива била закопана у дворској авлији. Оригинал пак пописа, извршен од стране Комисије, остаје у архиви.

Изузев пергамената и хрисовуља, од којих су многе из ранијег доба, регистрираних акта обухватају период од 1600. до 1915. године закључно. Сва пописана акта архиве како су означена у регистру смјештена су у посебне кутије од картона по годинама и сваки је акт нумерисан према регистру. — По завршетку пописа архива је у кутијама пренесена у Стари двор и смјештена у засебну собу до сале Библиотеке. Кључ од собе налази се код потписатог.

Као што се може видјети из приложеног регистра, откопана архива беспорно је од огромног историјског значаја. Она, у заједници са осталим архивима, о којијема ће бити ријеч ниже, представља најаутентичнију историју Црне Горе и живота овога народа.

2. Комисија је провјерила попис пронађених четири сандука драгоцјености, овјерила исти и затим све ствари смјестила у исте сандуке и пошто их је заковала и запечатила печатом Жупанијске управе превезла их је у Стари двор и смјестила у собу, у којој је смјештена и архива.

3. Комисија исто тако провјерила је списак црквених ствари пронађених заједно са архивом и по овјери списка упаковала је ствари у један сандук, који је затим закован и запечаћен печатом Жупанијске управе и пренешен у Стари двор и смјештен у собу, гдје је и архива.

4. Комисија је извршила попис књига Дворске библиотеке и регистрирала свега 8093 дјела, колико се нашло у Библиотеци. Даље Комисија при инвентарисању ствари и предмета Старог двора нашла је већи број књига по собама Двора. Ко-

мисија је извршила попис и тијех књига и зарегистрирала по примљеном формулару свега 1573 дјела, Затим Комисија је посебно извршила попис књига у Двору у Бару (на Тополици); тих књига зарегистровано је свега 294 дјела. Сви ови пописи израђени су у три примјерка и укоричени. Један примјерак остаје за библиотеку, један се представља Министарству уз овај извјештај, а један се предаје овдашњој Управи државних добара.

5. Комисија је извршила одабирање и инвентарисање ствари и предмета Старога двора предназначених за Музеј. Свега инвентарисано је 2513 предмета. Међу овима има један мали дио из двора бив. престолонаследника Данила на Цетињу и из двора пок. краљевића Мирка (из Подгорице са Крушевца), за које је Комисија нашла да треба да уђу у Музеј због своје умјетничке вриједности. Те ствари и предмети размјештени су у четири собе Старога двора. Сви инвентарисани предмети размјештени су по собама Двора онако како су размјештени били за вријеме пок Краља Николе. Привремено, за вријеме Високе посјете Њ. В. Краља, неки су предмети били уклоњени, али ће они бити враћени на своје мјесто. — Одабирање једног дијела гардеробе и посуђа Комисија није имала времена да изврши услед обављања прошлогодње Његошеве прославе и Високе посјете Њ. В. Краља, али у сваком случају то би требало учинити. Инвентарисање предмета Двора израђено је у три примјерка и свеске су све укоричене. Један примјерак остаје за Музеј, један се представља Министарству уз овај извјештај, а један се даје овдашњој Управи државних добара. Међу инвентарисаним предметима има знатан дио од велике умјетничке вриједности; нарочито је богата оружница; ту има примјерака који се тешко могу наћи и у богатим европским музејима.

6. При инвентарисању дворског намјештаја Комисија је наишла на један дио архиве, која се налазила у једном предсобљу дворских просторија и која је почетком 1919 г. била пренесена неизвјесно киме из једног предсобља „Дома Слободе“. Та архива представља једну гомилу разбачених списа. Од прилике има тијех списа око 20 сандука средње величине. Комисија нити је имала задатак да прегледа и изврши попис тијех списа, нити је била у могућности да то учини. Једино што је Комисија урадила — то је, да је брижљиво прикупила списе и при припреми Двора за долазак Њ. В. Краља — пренијела их је у једну собу доњег спрата (сутерена). Да и међу тијем списима има аката од велике важности види се и из тога што је Комисија при преносу списа наишла случајно на поједина акта и читаве фасцикле из преписке Св. Петра, Владике Рада, Књаза Данила итд. Оставити тај дио архиве без прегледа и пописа био би велики гријех који би се учинио према овој Покрајини.

7. Комисија је превезла један велики дио архиве министарства и судова која се налазила закључана у просторијама Цетињског Манастира и смјестила је исту у доњем спрату Двора заједно са списима нађеним у предсобљу дворских просторија.

Архива се морала превести из Манастира усљед оправака Митрополије, које су вршене пред прошлогодњим свечаностима.

Та је архива већим дијелом раздвојена по министарствима и по судовима, као и по годинама; други пак дио нађен је нераздвојен већ стрпан онако измијешан по рафовима. Архива је доста добро очувана, дјелимично поједине свеске оштећене су и нагрижене пацовима. Несумњиво је да је и тај дио архиве од велике важности за историју и живот Црне Горе. У њој мора да се налази и велики број аката и докумената приватноправне природе, који тангирају интересе већег броја држављана. Прегледати и средити архиву било би пријекно потребно.

8. Радећи на архиви Комисија се заинтересовала и главнијим дијелом бивше Државне архиве, која се налази под кровом „Дома Слободе“. Стање те архиве више је него жалосно. Као што је наведено, она се налази на тавану под кровом „Дома Слободе“; списи су разбацани гомилама по читавом поткровљу „Дома“, ту труну и служе пацовима за храну. Велики се гријех чини што ништа није урађено ради спасавања те архиве, која стварно у заједници са осталим горе означеним архивама представљају слику живота и рада Црне Горе као самосталне српске државе.

9. Комисија је утврдила: да су се међу пронађеним драгоценостима у сандуцима нашле и 93 акције Црногорске Банке на име појединих чланова династије Петровић — Његош; дивиденда по купонима свих акција није примана од и са 1914. год. па даље и да је Црногорска банка на скупштини од 11. новембра 1920. год. закључила да повиси свој основни капитал од 1000000 на 2000000 динара уписом акција друге емисије, на упис којих имају право искључиво власници страних акција. — С обзиром на предње, као и интересе заоставштине, а на позив Црногорске банке, Комисија је одлучила: да упише 93 акције друге емисије на име власника старих акција и да се исплата нових акција, чија је номинална вриједност 200 динара, са уписанином од 10 динара по акцији, изврши:

а) купонима за 1914/20. год. који су плативи по 100 динара по акцији за све вријеме од 1914. до 1920. године;

б) купонима за 1921/22, који су такође плативи са 100 динара по акцији и

в) да се за уплату уписнине 10 дин. по акцији, или укупно 930 динара задужи дивиденда по купонима за 1923. годину, од које ће се сума од 930 динара одбити у корист Банке кад дивиденда за 1923. г. буде исплаћивана. — Комисија је опуномоћила потписатог да на основи предње одлуке учини све што треба да се предња одлука Комисије изврши. Потписати је према наведеној одлуци Комисије и извршио упис нових акција.

За све вријеме рада Комисије на попису пронађене и откопане архиве пок. Краља Николе, на попису Дворске библиотеке и инвентарисању ствари и предмета Двора ради формирања Музеја, — Комисија је утврдила из отвореног јој кредита по

партији 308 буџета Министарства просвјете за 1924-25 годину, а према одлуци о овлаштењу господина Министра просвјете Пов. К. Бр. 603 од 1. новембра 1924. год., — свега 50.000 динара. Ова сума утрошена је за огрјев, канцеларијски материјал, штампање формулара, укоричавање, израду кутија за архиву, за награде помоћном особљу при попису Библиотеке, ствари и предмета при пописивању регистара, за исплате радницима по преносу и размјештају ствари. По свима овим расходима благовремено су поднесени прописни рачуни са оправдајућим уредним документима. — Попис откопане архиве извршили су сами чланови Комисије без икаквог помоћног особља, а попис Библиотеке и инвентарисање ствари и предмета Двора за Музеј и преписивање примјерака уз припомоћ помоћног особља. На раду код Комисије, осим тога, налазио се учитељ Васо Ђурановић према одлуци господина Министра просвјете од 20. јануара 1924. г. О. п. Бр. 317.

За неке омање унутрашње оправке у Двору и паркетирања сале Библиотеке Министарство грађевина отворило је било овдашњој Грађевинској секцији посебни кредит 32.500 дин. Секција је те оправке и извршила.

Награду подсказивачу у суми 75.000 динара потписати је примио на личну признаницу и уручио је подсказивачу у јулу 1923. г.

Сав гореизложени рад Комисија је извршила највећим дијелом у саставу ТРИ члана, пошто су поједини чланови замјенивани уљед службеног премјештаја.

Поједини чланови учествовали су у раду Комисије следеће вријеме:

1. Велики Жупан Милован Џаковић — од почетка рада, тј. од јуна мјесеца 1923. г. до данас;

2. Командант дивизије Ђенерал Алекса Стојишић — од почетка рада, тј. од јуна мјесеца 1923. г. до 25. априла 1925. године;

3. Обласни инспектор Министарства просвјете др Никола Шкеровић — од почетка рада, тј. од јуна мјесеца 1923. г. до јула мјесеца 1924. године;

Одлука господина Министра просвјете п. Бр. 3853 од 8-VI -1923 г.

4. Предсједник Цетињског окружног суда Стево Грегковић — од почетка новембра мјесеца 1924. г. до септ. мјес. 1925. г. — Одлука Господина Министра просвјете од 29. окт. 1924. год П. Бр. 11755.

5. Обласни инспектор министарства просвјете Душан Вуксан — од почетка децембра 1924. год. до 1. новембра 1925. год. — Одлука господина Министра просвјете Бр. 12144 од 28. новембра 1924. год.

6. Нови члан Комисије управитељ Учитељске школе г. Михаил Рајнвајн назначен је, одлуком господина Министра про-

свјете П. Бр. 13479 од 16. октобра 1925. г., у времену кад је Комисија већ завршила била свој рад, осим преписивања примјерака појединих регистара, на којима је радило помоћно особље.

У погледу награде чланова Комисије за уложени труд и рад на извршењу датог им задатка, господин Министар просвјете својим решењем п. Бр. 6666, од 8. јула 1924. год. донио је следећу одлуку:

„Да се члановима Комисије за попис и сређивање архиве пок. Краља Николе, која је намијењена пројектованом Музеју у Црној Гори, изда аконто награда двадесет хиљада (20.000) динара. Кад Комисија заврши посао и поднесе извјештај, одредиће јој се дефинитивна награда, од које ће се одузети ова сума. — Издатак пада на терет буџетске партије 308 буџета Министарства за 1924/1925. год.“

Према наведеној одлуци и акту Министарства просвјете Р. Бр. 30549 од 7-Х-1924 г. чланови Комисије: Вел. Жупан Милован Џаковић, командант дивизије дивизијски ђенерал А. Стојишић и обласни инспектор Министарства просвјете др. Никола Шкерковић примили су означених 20.000 динара аконто награде.

Као што се види из овог извјештаја, Комисија је оставила на повјереном јој послу скоро ДВИЈЕ И ПО године дана.

Посао је био веома опсежан и тежак нарочито с обзиром на стање и важност откопане архиве, с погледом на које околности чланови Комисије сматрали су за неопходно да сами, без помоћног особља, прегледају и изврше попис. Радило се у колико се могло најинтензивније.

Пошто је комисија извршила повјерени јој посао — пописом откопане Архиве и Дворске библиотеке, као и одабирањем, размјештајем и инвентарисањем ствари и предмета Двора, који би имали ући у пројектовани Музеј, — част ми је умолити Господина министра да би изволио одредити дефинитивну награду четворици чланова Комисије за њихов рад према времену које је сваки члан оставио у раду учествујући у повјереном Комисији послу.

Подносећи горњи извјештај о раду Комисије, част ми је предложити Господину министру:

1. Да би се именовано директор Музеја и Библиотеке, коме би потписати могао предати на руковање и управљање како пописану Архиву пок. Краља Николе са дотичним регистром и пронађенима једновремено са Архивом драгоценостима, тако и пописе Дворске библиотеке и ствари и предмета, који су одабрани за Музеј са регистрима. Овдје је потребно нагласити да Комисија стварно сада и не постоји, пошто је из свих чланова, који су радили на повјереном Комисији послу, остао само потписати; новоназначени члан, управитељ Учитељске школе на Цетињу, г. Михаило Рајнвајн није ни учествовао у раду Коми-

сије пошто је у времену кад је примљено саопштење о његовом наименовању Комисија већ била завршила посао;

2. Да би се директору Музеја додијелио, макар привремено, потребни број помоћног особља ради како прегледа и пописа оног дијела Државне архиве, који је наћен у једном предсобљу просторија двора и сада смјештен у доњем спрату Двора, тако и ради прегледа и уређења Државне архиве пренешене из Цетињског Манастира и смјештене у Двору заједно са првом;

3. Да се директору Музеја повјери пренос у Двор, преглед, попис и сређивање Државне архиве, која се сада налази у тако жалосном стању на тавану под кровом „Дома Слсбодe“, гдје стално труне и пропада, како би се, затим, и та архива прикључила онијема, које су већ смјештене у Двору-Музеју. Природно даје за тај посао неопходно дати директору, бар привремено до уређења, потребно особље.

4. Да се за овај рад отворе потребни кредити.

5. Да би се одредила комисија из стручних лица, с обзиром на одабране за Музеј ствари, предмете и драгоцености, која би извршила процјену истих. Ово би, по мишљењу потписатог, требало учинити због тога што је све одабрано припадало члановима бивше династије Петровић — Његош као лична њихова својина, то би усљед тога требало утврдити економску вриједност узетог за Музеј при разрјешавању питања о личној имовини поменуће династије у вези са одлуком Велике народне скупштине у Подгорици и горе наведене одлуке Министарског савета од 7. маја 1923. г. П. М. Бр. 1215.

У погледу личности будућег директора Музеја, слободан сам, у интересу саме установе и њеног напретка, предложити господину Министру за то мјесто директора Колашинске гимназије г. Мирка Меденицу, као, без сумње, веома подесну личност. Г. Меденица више од 10 година радио је у чувеном Музеју Александра Ш у Петрограду; једно вријеме он је по избору био и помоћник директора тога музеја. Његовим старањем о Музеју Александра Ш створен је био српски одјељак. При формирању тога одјељка музеј је неколико пута изашиљао г. Меденицу у Црну Гору и у друге српске крајеве ради прикупљања потребних предмета. Г. Меденица к музејним стварима и раду односи се са нарочитом љубављу и вољом. У погледу његових моралних особина — г. Меденица је оличена савјесност, ту особину он је увијек испољавао при сваком свом раду који му је повјераван. Поред тога г. Меденица одлично познаје рад у библиотеци и архивама, пошто је више од десет година радио на огромној Библиотеци бив. великог кнеза руског пок. Георгија Михаиловића, коју је потпуно и одлично уредио био.

ПРИЛОЗИ: Један примјерак у три свеске регистра откопане архиве пок. Краља Николе; један примјерак табеларног прегледа исте архиве; један овјерени препис пописа црквених ствари, наћених у једном куферу закопаном заједно са пронаћеном архивом пок. Краља Николе; један овјерени препис спи-

ска ствари из Двора пок. Краља Николе нађених 14. априла 1923. г. у кући Петра Живкова Стојановића из Цетиња (Груда); један примјерак (у овјереном препису) пописа Дворске библиотеке пок. Краља Николе; један примјерак пописа књига нађених по собама Старога двора и прикључених Дворској библиотеци; један примјерак пописа књига нађених у Двору на Тополици у Бару и прикључених Дворској библиотеци и један примјерак пописа ствари и предмета Старога двора одабраних за Музеј и инвентарисаних.

ПРЕДСЈЕДНИК КОМИСИЈЕ

ВЕЛИКИ ЖУПАН,

М. Џаковић, с. р.

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЈЕТЕ

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца

Кабинет

Пов. К. Бр. _____

192_____

у Београду

ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕД ОТКОПАНЕ „ДВОРСКЕ АРХИВЕ“ ПОК. КРАЉА НИКОЛЕ (10.443 АКТА) РЕГИСТРОВАНО ХРОНОЛОШКИМ РЕДОМ ПО ГОДИНАМА

Година.	Садржи:			Година.	Садржи:		
	Бројева.	Прилога:	Свега акта:		Бројева.	Прилога:	Свега акта:
Перга- менти	16	—	16	1780	2	—	2
Хрисо- вуље	23	од 1482. г. и даље	23	1782	1	—	1
1600	1	1	2	1787	4	—	4
1652	1	1	2	1788	18	14	32
1672	1	—	1	1789	9	7	16
1675	1	—	1	1790	6	5	11
1681	1	—	1	1792	2	—	2
1703	2	1	3	1793	1	1	2
1711	3	3	6	1794	1	—	1
1712	1	1	2	1793	1	—	1
1715	1	—	1	1796	3	1	4
1736	1	—	1	1707	6	1	7
1743	2	2	4	1798	9	—	9
1744	1	—	1	1799	4	1	5
1745	1	1	2	1800	2	1	3
1749	1	1	2	1801	3	—	3
1750	3	1	4	1802	2	—	2
1751	1	—	1	1803	1	—	1
1754	1	—	1	1804	1	—	1
1755	2	—	2	1804	388	104	492
				1808			
1756	2	—	2	1808	168	5	173
1758	1—	—	1	1809	82	—	82
1759	1	1	2	1810	49	2	51
1760	1	1	2	1811	96	3	99

1761	1	—	1	1812	91	1	92
1762	1	—	1	1813	83	2	85
1765	1	—	1	1814	155	—	155
1771	2	1	3	1815	52	—	52
1776	1	—	1	1816	64	—	64
1777	1	1	2	1817	152	63	215
1778	1	—	1	1818	179	45	224

Садржи:				Садржи:			
Година. Бројева. Прилога: Свега акта:				Година. Бројева. Прилога: Свега акта:			
1819	152	10	162	1853	523	90	613
1820	161	5	166	1854	28	1	29
1822	4	—	4	1855	1	—	1
1823	4	—	4	1856	9	—	9
1824	185	1	186	1857	5	—	5
1825	3	—	3	1858	1	—	1
1826	3	—	3	1859	1	—	1
1827	3	—	3	1860	193	—	200
1828	1	—	1	1861	174	7	181
1829	2	—	2	1862	208	4	212
1830	143	11	154	1863	234	17	251
1831	47	—	47	1864	321	21	342
1832	19	—	19	1865	97	5	102
1833	11	—	11	1866	39	—	39
1834	9	—	9	1867	72	2	74
1835	4	—	4	1868	41	1	42
1836	40	1	41	1869	78	3	81
1837	55	1	56	1870	26	2	28
1838	119	2	121	1871	48	—	48
1839	63	1	64	1872	55	1	56
1840	65	3	68	1873	36	—	36
1841	80	46	126	1874	25	—	25
1842	138	14	152	1875	24	1	25
1843	196	12	208	1876	105	—	105
1844	135	8	143	1877	112	1	113
1845	127	1	128	1878	10	1	11
1846	64	1	65	1879	51	2	53
1847	51	—	51	1880	7	—	7
1848	61	—	61	1881	12	—	12
1849	55	2	57	1882	5	—	5
1850	72	7	79	1883	21	—	21
1851	200	3	203	1884	13	—	13
1852	260	2	262	1885	13	—	13

Садржи:				Садржи:			
Година. Бројева. Прилога: Свега акта:				Година. Бројева. Прилога: Свега акта:			
1886	24	2	26	1904	22	—	32
1887	14	—	14	1905	55	1	56
1888	7	—	7	1906	48	1	49
1889	5	—	5	1907	171	6	177
1890	9	—	9	1908	77	4	81
1891	16	—	16	1909	80	2	82
1892	15	—	15	1910	125	2	127
1893	84	5	89	1911	69	2	71
1894	35	1	36	1912	206	3	209
1895	30	1	30	1913	127	9	136
1896	39	2	41	1914	99	1	100
1897	67	1	68	1915	83	10	93

1898	53	3	56	Породична преписка	53	—	53
1899	72	2	74	Без ознаке година	891	159	1050
1900	51	1	52	Турски списи	62	33	95
1901	30	—	30				
1902	47	—	47				
1903	26	—	26				

Према наведеном наводу пронађена „Дворска Архива” има регистрираних:

9624 броја са
819 прилога
Свега 10443 акта

Цетиње, 20. фебруара 1925.

На печату пише:
Велики жупан Зетске области
Цетиње
У средини је грб

П О П И С

ЦРКВЕНИХ СТВАРИ НАЂЕНИХ У ЈЕДНОМ КУФЕРУ ЗАКОПАНОМ ЗАЈЕДНО СА ПРОНАЂЕНОМ АРХИВОМ ПОК. КРАЉА НИКОЛЕ

1. Велико Јеванђеље на пергаменту писано руком 1504. год. у Молдавској по поручбини молдавског кнеза Стефана, и његовог сина војводе Богдана 1730. год. купио га у Рисну Данило владика цетињски Његош војводић Српској Земљи и поконио Пећкој Патријаршији.
2. Јеванђеље Теофилата Архиепископа Болгарскога /у предговору/. Игуман Рафаило приложио Светој Богородици на Цетињу.
3. Црквена књига са корицама окована у сребру и камењима у веома рђавом стању.
4. Дискос за напору од метала.
5. Свети путир велики, рађен у Бечу 1727. год., а дао је на поклон Београдски Митрополит Мојсије Петровић Пећкој Патријаршији.
6. Архијерејска Митра, даровао је Станишца Попов од Васи /села/ Његоша за Владику Висаријона 1682. године. Радио мајстор Андро из Рисна.
7. Архијерејска Митра — изгужвана — без крста на врху, са иконом мјесто крста.
8. Архијерејска митра са украсом бисера и разног камења /потпуно згужвана/.
9. Архијерејска Панагија са ликом Спаситеља, емајлирана и са златним ланцем.
10. Архијерејска Панагија са брилијантима и смарагдима, са златним ланцем, дар Руског Цара Александра II Митрополиту Плариону — Црногорском, на дан посвећења 20. јула 1863. године.
11. Мала Панагија провидна без ланца са украсима.
12. Један напрсни крст златан без украса, са ланцем од сребра, позлаћен.
13. Један прости старински крст од обичног метала, сломљен и са иструљелим дрветом.
14. Сребрни Дискос позлаћен са чашом унутра.
15. Једна кашика за причешће, сребрна позлаћена.
16. Једна кафена кашика и једна мала позлаћена за причешће.
17. Једна звијездица за Дискос.
18. Једна сребрна Теплоћа.

19. Једно копље са сребрном дршком /зарџало/ и једно мало копље са сломљеном кошћу.
20. Једне сребрне маказе за гашење свијеће и мале маказе од простог метала за крштење.
21. Једне бројанице од ћилибара са 60 зрна.
22. Два парна свијетњака сребрна и један већи сребрни свијетњак.
23. Грамата о посвећењу Митрополита Петра II од Св. Синода Руског од 22. априла 1834. год., израђена на свиленој материји са златним ширитима опшивена.
24. Грамата Светог Руског Синода, који му признаје чин Митрополита, израђена на свиленој материји украшена златним гранама и поклоњена марта 1844. године.
25. Двије навлаке за жезл. — једна од кадифе израђена са златним гранама, а једна од сребрне материје, а једна само половину. Навлаке на жезлу са златном израдом.
26. Велики крст, дао је оковати Црногорски Владика Рувим 1632. год., а радио га је златар Ђуро са браћом из Чајничка.
27. 12 крупних разних камења, и виши број бисера, и других отпадака у стакленој модрој вази.
28. Један сребрни жезл од шест комада и сувише са ручицом — свега 7 комада.
29. Један жезал са сребром окован са 4 комада и петом ручицом, и са навлаком од материје — златоткане.
30. Један жезал од слонове кости са шест комада и ручицом.

Потпису присуствовали:

Митрополит Црногорски,
Др. Гаврило Божић, с. р.
Прота, Иво Калуберовић, с. р.
Велики Жупан,
М. Џаковић, с. р.
Инж. Стела, с. р.

Провјерили и нашли у свему исправно 14. априла 1924. године.

Милован Џаковић, вел. жупан, с. р.
Алекса Стојшић, дивиз. ђенерал, с. р.
Др Ник. Шкоровић, просвет. инспектор, с. р.

ПРЕПИС

С П И С А К

СТВАРИ ИЗ ДВОРА ПОК. КРАЉА НИКОЛЕ ПЕТРОВИЋА, НАЂЕНИХ
У КУЋИ ПЕРА ЖИВКОВА СТОЈАНОВИЋА ИЗ ЦЕТИЊА (ГРУДА)
14. АПРИЛА 1923. ГОДИНЕ

I. сандук.

- 1) 1. Француски орден од 1900, у кутији.
- 2) 1. (једна) трака црвена у кутији, крста нема.
- 3) 1. звезда и један крст заједно у кутији (Сан Марино)
- 4) 1. звијезда и један крст са лентом (бугарски у кутији)
- 5) 1. бели орао, 1. звезда и крст у кутији (са лентом)
- 6) 1. Велики Крст и мали крст: лента у кутији — енглески.
- 7) 1. Орден Св. Саве са лентом у кутији (Звијезда и крст)
- 8) 1. Шпањол. Звезда и крст и лента у кутији
- 9) 1. Мекленбуршка Звезда, лента и крст у кутији.
- 10) 1. кутија празна без Карађорђевог Звезде
- 11) 1. Баденска: лента, звезда и два крста у кутији
- 12) 1. Јапанска лента са звездом и сунце — једна кутија.

- 13) 1. Немачки Црвени Орао, лента, звезда и крст у једној кутији
- 14) 1. једна кутија од Бугар. ордена празна.
- 15) 1. Александра Невскога, ланац, крст и звезда у једној кутији
- 16) 1 медаља златна Црв. Крста, орден Данилов, Никола I 200 г. у 1. кутији.
- 17) 1. Звезда (Sives Servatas) у кутији.
- 18) 1. крст 1876 са Великим Орлом у 1 кутији
- 19) 1. —“— —“— —“— —“— —“—
- 20) 1. Крст Никола I 15. Маја 1889—1914. (Руски)
- 21) 1. Звезда са монограмом М. О. у 1 кутији
- 22) 1. Орден Црног. Црв. Крста у 1 кутији
- 23) 1. Златна Медаља Црног. Црв. Крста у једној кутији
- 24) 1. Сребрна —“— —“— —“— —“—
- 25) 4. кутијице — без ордена — празно.

II. сандук.

- 26) у једној хартији завијено: шест (6) лента и 1 крст, са лентом, Бугарски.
- 27) једна дрвена кутија за дуван.
- 28) 1. Талијански орден са лентом у 1 кутији (у кутији на средини празно мјесто од ордена).
- 29) 12. комада фотографија краља Николе на белом картону.
- 30) 56. —“— —“— —“— —“— на платну.
- 31) 1. Сребрна кутија за цигарете (мала)
- 32) 1. табакера златна у кожи.
- 33) 1. дуван. табакера за цигарете (сребрна, већа)
- 34) 1. —“— —“— —“— сребрна (дужа)
- 35) 1. Румунска Звезда са крстом и лентом у 1 кутији
- 36) 1. Данилов. Крст, стара форма, без кутије.
- 37) 1. Кобуршка Звезда, лента и крст — 1 кутија
- 38) 1. Португалска Звезда, лента и крст у 1 кутији
- 39) Папини Орден: лента и две звезде у једној кутији
- 40) 1. Звезда, лента зелена и крст у хартији.
- 41) 1. плехана кутија: један грб са круном и 10 звезда, и један полумјесец, три крста, 7 медаља, 1 бариактавски грб, 1 крилашки грб, војничке кокарде и 1 брош са монограмом Н. I.
- 42) једна дуван. кутија сребрна са улаљачем са факсимилом унутра: Милиша.
- 43) 1. Сребрна Медаља за ревност у 1 кутији
- 44) 1. лента са слоном и звездом у 1 кутији.
- 45) 1. кутија од грчког орлена празна, и у истој 2 мале празне.
- 46) 1. Њемачки орден (suim signe) у 1 кутији, лента, звезда и крст.
- 47) празна кутија.
- 48) 1. кутија од турскога ордена са зел. лентом без ордена.
- 49) 1. Звезда, лента и крст немачки у 1 кутији.
- 50) 1. кутија са лентом без ордена.
- 51) 1. кутија празна.

III. сандук.

- 52) 1 икона у дрвеној кутији са крилима (златна)
- 53) 1 албум фамилијарни династије Његош.
- 54) 1 икона Св. Николе златна у двокрил. кутији дрвеној.
- 55) 1 бугарски орден: звезда и крст са брилијантима у 1 кутији
- 56) 1 адреса у оквиру 1908. г.
- 57) 2 филцана са златним стопама у 1 кутији.
- 58) 1 чибук са сребрном и златном оковицом и лулом сребрном и златном, и 1 филибар.
- 59) 1 звезда и крст са лентом у 1 кутији (дански)
- 60) 1 икона Св. Николе златна са 4 сафира у дрвеној двоокр. окв.
- 61) 1 стара икона Св. Николе у сребрном окуву у црвеној кутији.

- 62) 1 споменица од 15. стр. пука, икона Св. Николе и са два свода на крилима од 15. стр. пука руског, у двокрил. кутији дрвеној.
- 63) 1 табакера сребрна омалирана са сликама Краља Николе и Краљ. Милене у 1 кутији.
- 64) 1. орден са лентом у 1 кутији (Шпански)
- 65) 1. крст од злата са златним ланцем — орде фамилије у 1 кут.
- 66) 1. јубиларни ланац златни са брилијантима и државним грбовима са једном медаљом са сликама фамилије Његош у брилијантима.

IV. сандук.

- 67) 1 икона Св. Ђорђија од злата у дрвеној двокрилној кутији.
- 68) 1 шифра са пуковн. Дамњ. Поповићем, 1 са Мин. Предсједником. 3) незна се, 4-са Милошем Поповићем, 5-Краљева са Владом, 6-са Блажом Бошковићем, 7-са Мин. Бугарским, 8-са Ситгером, 9-Краља са Мин. Иностр. дела, 10-без ознаке, 11-Краља са Цариградом, 12-без ознаке, 13-без ознаке, 14-са Томановићем, 15-Краљ. са Лазаром Мијушковићем, 16-без ознаке, 17-Краљ. — Наследник, 18-са Мин. ин. дјела, 18-протокол примања и издавања Двор. за 1912, 1913, и 1914. 19-један дио хартија које ће се прегледати. — Попис акција извршиће се посебно.

Завршено у 12 и три четврти, при прегледу присутни били:

Велики жупан М. Џаковић,
Проф. Мил. Ј. Зечевић
Др Н. Шкеровић, инспектор.

Цетиње,

15 — IV — 1923. г.

Писао Радован Томић, заступник начелника округа цетињског.
Комнен Спахић, секр. Жупанства
жандарм. наредник потпис нечитак.
Киће П. Стојановић неписмена, потписао је Крсто Матановић.
Јошо А. Вушуровић неписмен, потписао га Крсто Матановић.

Овјерава:

Велики жупан,
М. Џаковић, с. р.

Провјерили, нашли све исправно, затворили у четири сандука и запечатили са печатом Великог жупана. Напомена: из Бр. 68 под тач. 19 изузете су хартије и пренесене у архиву ради регистрације са другим документима, а к Бр. 68 — осталим шифрама — додата књига шифара са Лазаром Мијушковићем.

16. априла 1924. године. Цетиње.

М. Џаковић, велики жупан,
А. Стојишић, дивиз. Бенерал,
Др Н. Шкеровић, инсп. М. просвете

Истинитост преписа, тврди:

Предсједник Комисије
велики жупан,
М. Џаковић, с. р.

КРАЉЕВИНА СРБА, ХРВАТА и СЛОВЕНАЦА
(Г р б)

ВЕЛИКИ ЖУПАН
ЗЕТСКЕ ОБЛАСТИ
Број 6339

Цетиње, 12. април 1926.

МИНИСТАРСТВУ ПРОСВЈЕТЕ
ОПШТЕ ОДЈЕЉЕЊЕ

Б Е О Г Р А Д.

У извршењу наређења Министарства Број 40456/І од 6. овог мјесеца, част ми је доставити да су примљене у Министарству књиге испослате биле истом од стране Комисије одређене за попис: пронађене и откопане архиве и драгоцености пок. краља Николе; Дворске библиотеке и за попис и инвентарисање ствари и предмета Старога двора за пројектовани народни музеј. Означене књиге спроведене су биле као прилог извјештају Комисије Пв. Бр. 247 од 19. фебруара 1926. године.

Уз тај извјештај Комисија је спровела Министарству:

1. Један примјерак у три свеске регистра откопане архиве пок. краља Николе;
2. Један примјерак табеларног прегледа исте архиве;
3. Један овјерени препис пописа црквених ствари нађених у једном кућеру закопаном заједно са пронађеном архивом пок. краља Николе;
4. Један овјерени препис списка ствари из Двора пок. краља Николе, нађених 14. априла 1923. г. у кући Пера Живкова Стојановића из Цетиња /Груда/;
5. Један примјерак /у овјереном препису/ пописа Дворске библиотеке пок. краља Николе;
6. Један примјерак пописа књига нађених по собама Старога двора и прикључених Дворској библиотеци;
7. Један примјерак пописа књига нађених у Дворцу на Тополици у Бару и прикључених Дворској библиотеци;
8. Један примјерак пописа ствари и предмета Старога двора одабраних за Музеј и инвентарисаних.

ПРЕДСЈЕДНИК КОМИСИЈЕ
ВЕЛИКИ ЖУПАН,
М. Џаковић, с. р.

КРАЉЕВИНА СРБА, ХРВАТА и СЛОВЕНАЦА
(Г р б)

ВЕЛИКИ ЖУПАН
ЗЕТСКЕ ОБЛАСТИ
Број 6927

Цетиње, 26. април 1926.

ГОСПОДИНУ ПОМОЋНИКУ МИНИСТРА ПРОСВЈЕТЕ

Б Е О Г Р А Д.

У извршење наређења Бр. 32458/І од 12. овог мјесеца, част ми је у прилогу под / . представити цијелокупни план овдашњег Краљевског двора са грађеним подацима. На плану је посебно назначено приземље Двора и лат је нацрт свију соба приземља уз ознаку дужине и ширине сваке собе.

Као што се види из плана у приземљу Двора има 18 одјељења. Сва су та одјељења била спремна за преноћишта и друге потребе, свите и дворског особља, приликом боравка овдје Њ. В. Краља и Краљице о Његошевој прослави.

Та се одјељења данас налазе у исто онаквом стању у каквом су онда остављена:

1. Одјељење зв. „о р у ж н и ц а“ са лијеве стране од улаза запремљено је стварима одабраним за Музеј и пописаним од стране Комисије за уређење Музеја. Ту се налази сво старо оружје, старе заставе, статуе, друге античне ствари и дио намјештаја којим је ова соба била раније намјештена;

2. Одјељење зв. „о ц а к л и ј а“ са десне стране од улаза за-премљено је такође са стварима одабраним за Музеј. Неке од ових биле су приликом посљедњег комисијског пописа и распореда ту, дочим неке су приликом спремања Двора за Високе Госте, донесене из горњих просторија Двора, куда их треба опет однијети, јер су саставни дио других гарнитуре;

3. Одјељење зв. „ч и т а о н и ц а“ — десно — запремљено је стварима одабраним за Музеј, које су биле распоређене по другим просторијама, па ту за привремену употребу донијете. Исте треба вратити на своја мјеста;

Дозначених према горњем акту 66666 динара потписати није при-мао, нити ме је о томе кредиту извјештавала овдашња Финан. управа.

У погледу формирања Музеја и уређења Архиве, ја сам имао част, као бивши предсједник Комисије за попис пронабене архиве и оснивање Музеја, поднијети господину Министру исцрпан извјештај под Пов. Бр. 247 од 19. фебруара 1926. г. са конкретним предлозима шта би по томе требало урадити. Зато сам слободан умолити г-на Помоћника министра да би изволио упознати се са тим извјештајем и предлозима, како би по истакнутим питањима услиједила начелна одлука господина Министра и како би се затим приступило к планомјерном раду.

До доношења начелне одлуке како по питању зграде Музеја тако и по пописаним од стране Комисије предметима и стварима и по осталим додирнутим у том извјештају питањима — немогуће је приступити ма каквим било припремним радовима, пошто су сви радови везани за начелну одлуку по предмету. Зато и изашијање ма кога било, било би узалудно, јер се не би могло ништа радити прије него ли би, понављам, услиједила начелна одлука по поменутој представи Комисије.

По начелном пак разрјешењу тих питања на првом мјесту неопходно је без одлагања поставити директора Музеја и Библиотеке, који би предузео на себе руковођење формирања Музеја и Библиотеке, као и осталим припремним радовима.

Односно личност будућег директора Музеја ја остајем при мом ранијем предлогу, поднесеном у поменутом извјештају *Пов. Бр. 247. од 19. фебруара* ове године. Слободан сам уз ово нагласити да моје мишљење о подесности истакнутог за директора Музеја кандидата дијеле најугледнији људи овога краја, са којима сам о томе говорио.

ВЕЛИКИ Ж У П А Н,
М. Џаковић, с. р.

ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ ПРОСВЕТЕ

По Вашој одлуци од 16. јануара ове године, Бр. 2393/Г, отишао сам на Цетиње и прегледао рад Комисије која је сређивала архиву пок. краља Николе и извршио сам преглед саме архиве. О свему реченоме част ми је поднети Вам следећи извјештај:

Архива краља Николе, о којој је реч, била је закопана под једном шупом дворишта Краљевог Двора на Цетињу, два метра дубоко у земљи, још 1918. године. По достави некога који је знао за њезино закопавање, њу је, 14. априла 1923. године, раскопао велики жупан Зетске области, г. Милован Џаковић, у присуству два секретара: Зетске области и Начелства округа цетињског. Била је смештена у пет кофера, који су већ били иструнули.

Чим је откопана, г. Џаковић је, 15. априла, шифрованом депешом, известио г. Министра унутрашњих послова, и он је упутио г. Милоша Зечевића, професора Војне академије, да види у каквом је стању и да о томе поднесе извјештај.

После овога је г. Министар просвете, 18. јуна 1923. године, ПБр. 3853, одредио Комисију, којој је стављено у задатак да архиву прегледа и да је среди. У Комисији су били: г. г. Милован Џаковић, велики жупан Зетске области, Алекса Стојшић, командант Зетске дивизије, др Никола

Шкеровић, обласни просветни инспектор, и Сава Церовић, члан Ветиког суда, али се он, због послова, није могао примити, те је, мјесто њега, постављен г. Стево Греговић, председник Цетињског окружног суда. Комисија је започела рад у септембру 1923. и завршила га је 20. фебруара 1925. године. За време рада били су присутни сви чланови комисије. Они су сами цео посао, на сасвим поверљив начин, и извршили.

Први посао Комисије био је сушење докумената од влаге, затим њихово сребивање по годинама и, најзад, увођење у инвентар и слагање у кутије. У читавој архиви Комисија је нашла *преко десет хиљада* које докумената које прилога, од којих су нека документа врло стара, чак и на пергаменту /шеснаест на броју/, затим на хартији, из доба Црнојевића и митрополита Црне Горе и цивилних владалаца: Данила и Николе, све до краја 1915. године. Сва су документа распоређивана по годинама и нумерисана, па су, тако по годинама, уведена у инвентар /три књиге на броју/, смештена у нарочите за то начињене кутије од картона /осамдесет и седам на броју/ и предате великом жупану, г. Џаковићу, који их држи под кључем у једној соби Краљевог Двора.

Морам напоменути да је Комисија око сребивања архиве краља Николе имала врло много посла, да га је извршила врло савесно и да због тога заслужује, поред пуно похвале, још и нарочиту награду.

Због дугог лежања у земљи, мали се број докумената очувао у потпуно исправном стању: нека су оштећења само делимично, без штете по текст, али су многа оштећена тако да су и текстови повређени, негде мање, негде више, а негде и потпуно. Нека су документа читава, али их је влага довела у такво стање да се не смеју додирнути, јер би се одмах распала. Комисија је учинила све што је могла да би сваки документ што боље очували. На жалост, то није било довољно. Без стручних мајстора, који би документа подлепили и омогућили их за употребу, многа се не смеју дирати.

Архива краља Николе садржи врло важних докумената. Има их, као што мало пре рекох, старих, на пергаменту, даље, из доба Црнојевића, Владика и владалаца Црне Горе. Она се односе на политичку историју Црне Горе, особито на историју деветнаестог века, на њене односе са Русијом — нарочито је велика преписка са руским консулима у Дубровнику — са Србијом и са другим државама, са суседним пашама и другим турским властима, са аустријским властима, нарочито у Котору. Даље, има докумената која приказују унутрашње стање Црне Горе: судство, обичаје, уређење, начин живота, школство, литература, култура уопште и тако даље. Даље, има докумената која показују везе господара Црне Горе са страним и југословенским владоцима, политичарима, књижевницима и научницима: руским царевима, Караборђем, кнезом Милошем, кнезом Александром Караборђевићем, кнезом Михаилом, краљем Миланом, баном Јелачићем, Илијом Гарашанином, владиком Штросмајером, Д. Мариновићем, Вуком Караџићем, Симом Милутиновићем, Ф. Миклошићем, Ј. Ненадовићем, Имбром Ткалцем, Змајом, Л. Костићем, С. Матавуљем и другима. Даље, има докумената, која можда и данас могу бити од практичне користи: о исушивању Скадарског језера /два/, о поправљању сточарства у Црној Гори, о путовима и тако даље. Најзад, има врло много политичких и књижевних списа и бележака краља Николе: његови путописи у Петроград и Цариград, дневници, књижевне скице и друге белешке и напомене. Међу њима има их и читавих, добро очуваних, као што су: *Рат са Турцима 1862*; а нарочито његово велико дело, готово за штампу, које нема наслова, али које би се, по садржини, могло назвати *Рат с Турском 1876—1878*, са много одељака и са пуно деља. Кад би се наштамало изнело би око двадесет штампаних табака. Сем тога има и слабо очуваних рукописа краља Николе: *Доспа, Како се ко роди*, оригинални рукописи песама, почетак једне драме из доба Петра II и тако даље. Из неких се писама види да је било и других његових списа. У једноме писму јавља краљици Маргарити да је опочео писати један историјски роман, и слично.

На основу свега реченога, ја мислим да већ само ова архива краља Николе садржи тако обимну грађу да се без ње не може више са успехом обрађивати Црна Гора и њена прошлост.

Али раскопана архива краља Николе не чини сву архиву Црне Горе. И ако ми то није било стављено у дужност, ја сам прегледао и сву другу архивску грађу која се налази на Цетињу, јер сам сматрао да је погребно и о њој повести рачуна, па сам нашао још две велике гомиле архивских докумената, о којима част ми је извести Вас у следећем:

1. У једној соби сутерена Краљевог двора н Цетињу налази се, набацана од пода до плафона, огромна маса најразличитијих архивских докумената. Она су ту донасена са двеју страна: прво, Комисија која је сређивала архиву краља Николе нашла је гомилу разбацаних докумената у једном предсобљу Двора, где их је неко, почетком 1919. године, пренео из једног ходника Дома Слободе, и сместила их је у ову собу; друго, ту је смештен и онај део архива министарства и других надлештава Црне Горе, који се налазио у просторијама Цетињске Митрополије, пошто се Митрополија морала поправљати. Она је, казивали су ми, пренесена у три теретна аутомобила. Документа су у овој сутеренској соби просто набацана, без икаквога реда, и изложена су квару. Због њихове огромне количине и због хладноће, ја их нисам могао прегледати, али извлачећи и разгледајући најближа, видио сам да су из различитог доба и врло различите садржине.

2. На тавану Дома Слободе на Цетињу налази се огромна гомила, разбацаних, распарених, испрљаних и прашњивих аката. То су, колико сам, на брзу руку, на мразу и у праштини, могао видети акта различитих министарства и надлештава Црне Горе.

То су и у таквом стању архиве на Цетињу. Јамачно ће их бити, можда у истом стању, и по другим местима Црне Горе.

Говорећи о архиви краља Николе рекао сам колико се нових, до сад непознатих, података у њој налази. Подаци из других црногорских архива још би их више умножили, а многе би учинили потпунијима и рељефнијима. Због тога мислим да би био грех да црногорске архиве остану у стању у коме су. Црна Гора је део наше земље, њена је прошлост део наше. И да није била засебна држава са другом, бурном и лепом историјом, била би дужност наше науке да се потруди око докумената која тек имају да је прикажу у пуној светлости. Због тога ми је част предложити Вам, Господине Министре, да изволите створити на Цетињу једно надлештво, коме би била дужност да све архиве Црне Горе уреди, и доведе у стање да се наука њима може користити и да их за сва времена чува.

Одмах да напоменем да не мислим да то надлештво треба да буде само *Архива*, јер сем архивских докумената на Цетињу има градива и за централни музеј и за централну библиотеку Црне Горе, па мислим да би то надлештво требало да има под својом управом сем *Архиве*, још и *Музеј* и *Библиотеку*. Да бих то образложио, рећи ћу још неколико речи:

Заједно са архивом краља Николе откопан је, на истоме месту, и један кофер црквених ствари. Чим је откопан, одмах је, у присуству г. Митрополита и једног члана Конзисторије, пописано све што је у њему нађено, затворено у један сандук, који је запечаћен и предат великом жупану г. Џаковићу, а овај га је сместио у исту собу где је и архива краља Николе. Из копије списка, који прилажем под 1, може се видети да ове црквене ствари представљају добро градиво за музеј на Цетињу.

Истовремено са архивом краља Николе и са овим кофером црквених драгоцености пронађена су у кући Пере Живкова Стојановића у селу Груды, близу Цетиња, још четири сандука са различитим драгоценостима, које су припадале краљу Николи. И они су, у присуству г. Милоша Зечевића, професора Војне академије, и других лица, отворени, ствари из њих потписане, поново затворене у сандуке и под печатима предати великом жупану г. Џаковићу, који их је сместио у истој соби, у којој

је и архива краља Николе. Копија списка, који прилажем под 2, показује значај ових драгоцености за Музеј на Цетињу.

Осим тога, оружје, старо и ново, ратни трофеји, слике, намештај, поједини украсни предмети, на броју 2513, које је Комисија нашла у Двору краља Николе и кнеза Данила на Цетињу и кнеза Мирка у Подгорици, представљају и прошлост Црне Горе и њену културу и живот њених владалаца и њихове фамилије и њихов укус, и несумњиво чине градиво за Музеј на Цетињу.

Најзад, гардероба краљевске куће и посуђе, које Комисија није пописивала, такође представљају музејско градиво.

На послетку, у Двору краља Николе налази се и Дворска библиотека. И њу је Комисија пописала. Она садржи 8093 дела са одговарајућим свескама. Сем тога, Комисија је нашла разбацане по Двору и многе друге књиге и унела их у посебан инвентар. Њих има 1573 дела. Најзад Комисија је извршила и попис књига нађених у дворцу на Тополици, у Бару, које по засебном инвентару износе 294 дела. Све ове књиге, које скупа чине око 10. дела, смештене су у два собама Двора на Цетињу и чине добар основ једне Централне библиотеке на Цетињу.

На основу свега реченог, на Цетињу, поред архивске, има и музејске и библиотечке грађе, и ја нисам могао пропустити, а да Вас и о томе не обавестим и не предложим да се, поред *Архиве*, на Цетињу установе и *Музеј* и *Библиотека*.

Но ја мислим да би био луксуз кад би ове установе биле посебно једна од друге. Још 7. маја 1923. године, ПМБр. 1215, одлучио је Министарски савет да се Дворац краља Николе на Цетињу прогласи за Народни музеј. Усвајајући у свему мишљење Министарског савета о оснивању *Народног музеја Црне Горе*, мени је част само предложити да Народни музеј *Црне Горе* има три одељења: *Архивско*, *музејско* и *библиотечко*. Простора у Двору има довољно за сва три одељења. Временом ова би се одељења попуњавала: архивском грабом која се налази у Црној Гори ван Цетиња и у приватних људи, даље, музејским објектима, археолошким и етнографским из области Црне Горе и, најзад, литературом, старом и новом, која се односи на Црну Гору. На тај начин Народни Музеј на Цетињу био би прави научни центар за проучавање Црне Горе.

Цео рад у Музеју припадао би једном персоналу, који би се састојао из једног директора и његовог секретара. Наравна је ствар да би у почетку, бар за годину дана, морало бити, због уређења архиве, музеја и библиотеке, и помоћног особља, но оно би се могло узети хонорарно из кадра тамошњих наставника средњих школа.

На крају част ми је напоменути Вам, господине Министре, да ни у ком случају не би требало постављати персонал Музеја из дилетаната, већ или из људи који разумеју архивски и музејски посао, или из оних који су бар три месеца провели на раду у којој добро уређеној архиви и музеју.

Молим Вас, Господине Министре, да примите уверење о моме поштовању,

28. фебруара 1926.
Београд

Др Тих. Р. Ђорђевић,
професор Универзитета у Београду, с. р.